

Vojnopolitički problemi

Izvorni znanstveni rad
UDK 355.02 (497.1) (091) 1945...+
UDK 355.01

Razvitak jugoslavenske vojne doktrine

Anton Bebler

Fakultet za sociologiju, političke znanosti i novinarstvo, Ljubljana

Sažetak

Poslijeratni razvitak Jugoslavije karakterizira srazmjerno visoka usmjerenost društvenih napora i vrijednosti na vojno područje, što autor označuje sintagmom »visoka vojnizacija«. »Vojnizacija« nije pritom jednaka »militarizaciji«, ako se pod potonjom misli na prisilno prenošenje normi vojne organizacije na civilno područje te na zlorabljenje utjecaja vojne organizacije za sustavno pridobivanje grupnih, institucionalnih, materijalnih i drugih po-vlastica. Prirodu te »vojnizacije« moguće je, pak, razumjeti samo utvrđivanjem konstanti poratnog vojnog razvitka zemlje te raz-vitka jugoslavenske vojne odnosno obrambene doktrine. Analizi-rajajući detaljnije ishodišta, pretpostavke i domete vojne odnosno obrambene doktrine do 1968. godine i nakon nje, autor upućuju i na neka njezina imanentna protuslovlja.

Nova Jugoslavija rođena je u najkrvavijem ratu što su ga dosad, i nadaj-mo se završava, preživjeli naši narodi. Za vrijeme drugog svjetskog rata, na-rodnooslobodilačka borba činila je najviše zbivanja na našem teritoriju, a jaki elementi građanskoga bratoubilačkog rata ostavili su za sobom duboke tragove u poratnom razvoju naše zemlje.

Značajne uloge vojnog faktora u poslijeratnom razvoju naše države

U poslijeratnom, što nikako ne znači i sasvim mirnom razdoblju, nova se Jugoslavija našla na sjecištu, odnosno na geografskim rubovima vojnog i po-litičkog sučeljavanja dvije skupine država iz kojih su se u godinama 1949—1955. i formalno-pravno razvila dva najveća vojnopolitička bloka u suvremenom svijetu. Zbog toga, kao i zbog neprikrivenih vojnih prijetnji jedne od spome-nutih grupa zemalja (1949—1953), morala je mlada i ekonomski slabija dr-žava usmjeriti znatan dio svojih napora, materijalnih, kadrovskih, organizacij-skih, umnih i dr. na vojno područje, te zapostaviti druga područja. I kasnijih godina, kada nije više bilo neposrednih i jako opasnih prijetnji nezavisnosti i

cjelovitosti države, naše je rukovodstvo i nadalje tom području, prema međunarodnim kriterijima, poklanjalo natprosječno veliku pažnju. Osim vanjskih opasnosti, razloga za to vidjelo je i u potrebi otklanjanja stvarnih ili mogućih unutrašnjih prijetnji postojećemu političkom uređenju zemlje.

Stoga su u poslijeratnom razdoblju više puta bili djelomično mobilizirani vojni obveznici-rezervisti, u aktivnom sastavu jugoslavenske armije zadržani su vojni obveznici i nakon odsluženja vojnog roka, demonstrativno su se premještale i koncentrirale veće vojne jedinice, podizala razina bojne gotovosti aktivne vojske itd. Nakon 1945. godine, razdoblje veće potpune ili djelomične ratne pripremljenosti oružanih snaga bilo je u godinama 1949—53, a kasnije je to bilo povezano s vanjskim, a povremeno i unutrašnjim događajima godina 1945, 1956, 1967, 1968, 1971, 1973, 1980/81. Gledano u cjelini, u poslijeratnom razvoju Jugoslavije vojni je faktor imao vrlo veliku ulogu.

Ta natprosječna uloga vojnog čimbenika imala je kod nas više dimenzija. Jedan je aspekt broj građana, u našem slučaju gotovo isključivo muškaraca, uključenih u stalne (regularne) vojne jedinice. Taj se broj godine 1945. kretao od oko 400 tisuća početkom godine do najviše službene, vrlo približne i najvjerojatnije nategnute ocjene od 800 tisuća vojnika na dan 15. svibnja. Nakon demobilizacije godine 1945. njihov se broj ponovno povećao i dostigao apsolutni poslijeratni vrhunac u godinama 1949—52. s približno 400 tisuća vojnika jugoslavenske armije. Brojčano stanje JNA u posljednjih pet godina procjenjuju strani izvori na 230 do 260 tisuća. Tome broju isti izvori dodaju oko 500 tisuća rezervista, oko milijun pripadnika teritorijalne obrane, te još dva milijuna u drugim sastavima našega obrambenog sistema. Te su brojke relativno (s obzirom na broj stanovnika) bitno više nego u susjednim državama, s iznimkom Albanije.

Drugi aspekt pokazuje se u već »tradicionalno« visokoj opterećenosti jugoslavenske privrede vojnim, odnosno obrambenim troškovima, te u njihovu visokom udjelu u saveznom budžetu. Dva su vrhunca, kao i kod prijašnjeg pokazatelja, bila godina 1945. i 1951—52. (Primjerice, 1952. godine 22,2% ukupnog nacionalnog proizvoda.) Nakon 1952. bilježimo dugoročni trend postupnog snižavanja udjela vojne, odnosno obrambene sfere u ukupnim društvenim troškovima, s povremenim skokovima u godinama vanjskih i unutrašnjih zaoštravanja, odnosno godinama uvođenja novih i skupih sistema naoružanja. Nakon 1969. djelomice je promijenjen sistem financiranja narodne obrane, tako da danas troškovi uzdržavanja i razvoja stalne armije (JNA) predstavljaju samo dio (premda još uvijek najveći) cjelokupnih obrambenih troškova našeg društva. Godine 1968. udio tih troškova iznosio je između 6 i 7%, od 1976. do 1980. između 5 i 6%, a u posljednje tri godine pao je na oko 5%. U saveznom budžetu vojni troškovi sudjeluju već godinama s oko dvije trećine.

U svom izlaganju u Skupštini SFRJ 27. studenoga 1985. savezni sekretar za narodnu obranu, admiral flote Branko Mamula, rekao je da su stvarna izdvajanja za JNA iznosila u razdoblju od 1982. do 1985. godine u prosjeku 4,65% ukupnoga nacionalnog dohotka (1982. — 4,63%, 1983. — 4,63%, 1984. — 4,13%, 1985. — 4,82%), što je znatno niže od planiranih postotaka. Savezni sekretarijat za narodnu obranu procjenjuje nužne potrebe JNA za razdoblje 1986—1990. na 6,61%. Međutim, zbog teškoga privrednog položaja države, smatramo da udio sredstava za financiranje JNA da ne bi mogao prijeći 5,2% bez posljedica za druge društvene potrebe, naglasio je admiral Mamula.

Ukupni vojni troškovi kod nas viši su od saveznih troškova za održavanje i razvoj JNA, te sada vjerojatno iznose između 5,5% i 6% nacionalnog dohotka. Ako bismo tome dodali indirektno obrambene troškove u svim djelatnostima — primjerice, troškove izgradnje višenamjenskih objekata, skloništa i skladišta, troškove za strateške rezerve, za vojne i boračke mirovine, vrijednost znanstveno-istraživačkog rada upotrebljivog i za vojne svrhe itd — to bi se približilo izdvajanju od 10% ukupnog nacionalnog proizvoda.

Dok je trajao naš brzi privredni razvoj, smanjenje udjela vojnih rashoda u postocima narodnog dohotka još je u stvari značilo povećanje realnih vrijednosti troškova obrane. Međutim, posljednjih godina zaustavljeni privredni rast, podivljala inflacija i drastično devalvirani dinar utjecali su da, doduše, svake godine nominalno veća sredstva stvarno imaju manju vrijednost i smanjeni dolarski ekvivalent. To istodobno znači i pad našeg udjela na svjetskim listama vojnih rashoda. Međutim, i uz sadašnju nižu razinu, opterećenje privrede troškovima obrane kod nas je znatno veće nego u susjednim državama osim u NR Albaniji. Primjerice, veće je nego u Mađarskoj i Bugarskoj za oko 2 puta, u Rumunjskoj za oko 2,2 puta, u Italiji 1,7 puta i u Austriji 3,5 puta. Opterećenje grčke privrede samo je nešto manje od našeg. (To su podaci što ih navodi poznati Međunarodni institut za strateška istraživanja iz Londona.) No, prema posljednjoj izjavi admirala Mamule taj se raskorak smanjuje kako zbog pada izdataka kod nas, tako i zbog istodobnog povećanja kod susjeda za 15% godišnje.

Tijekom cijeloga poslijeratnog razdoblja vojni je faktor imao vrlo važno mjesto u vanjskoj i unutrašnjoj politici Jugoslavije. Politički ugled i utjecaj vrha oružanih snaga na određivanje vojne politike, kao i (ipak manji) na drugim područjima koja utječu na obrambenu sposobnost države, bili su kod nas izrazitiji nego u susjednim civilokratskim državama. Miroslav Krleža je smatrao da je to vrlo stara pojava u našem prostoru, samo da je presvučena u novo ruho. U našoj narodnooslobodilačkoj borbi formirao se sistem (i njemu odgovarajuće navike), u kojem se civilni politički odnosno partijski vrh u velikoj mjeri stopio s vodstvom oružanih snaga. Vanjski znak toga bile su vojne uniforme partijskih radnika. (Jedan jugoslavenski autor je u pojavu nazvao »revolucionarnim militarizmom«.) U poslijeratnim godinama zbog nužne specijalizacije u civilnim, a još više u vojnim zanimanjima, stupanj te simbioze se smanjio. Međutim, simbioza je još uvijek prisutna (prije svega na razini ideologije) i bitno je izrazitija nego u susjednim državama, opet s izuzećem Albanije.

Tijesnu povezanost civilne političke strukture, partije i armije, četrdesetih godina u svojoj je ličnosti izrazio povijesni vođa nove države, Josip Broz Tito, koji je u svojoj osobi ujedinio funkcije i titule — predsjednika republike (prije toga predsjednika vlade), predsjednika SKJ (prije toga generalnog sekretara KPJ), maršala Jugoslavije i vrhovnog komandanta oružanih snaga (prije toga ministra obrane). Zbog još uvijek žive ostavštine autohtone oružane revolucije, bila su, i još uvijek jesu, u našem političkom sistemu moguća kadrovska rješenja, što ih susjedne civilokratske države (a ni države »realnog socijalizma« i Sovjetski Savez) načelno ne poznaju, odnosno samo izuzetno dopuštaju. Kod nas pak imamo, odnosno imali smo, aktivne, rezerve i umirovljene profesionalne generale na položajima člana i generalnog sekretara Predsjedništva SFRJ, potpredsjednika Skupštine SFRJ, predsjednika Predsjedništva socijalističke republike, saveznog sekretara za vanjske i unutrašnje poslove, člana Predsjed-

ništva SKJ, izvršnog sekretara CK SKJ zaduženog za sektor obrane, saveznoga javnog tužioca, direktora centralnog partijskog glasila, više ambasadora itd. Broj rezervnih oficira u činovima pukovnika i potpukovnika na visokim civilnim položajima, uključujući i najviše, kod nas je znatan. U našem sistemu ustalila se praksa po kojoj položaj saveznog sekretara za narodnu obranu zauzimaju profesionalni vojnici, dakle slično kao u susjednim zemljama »realnog socijalizma«, ali drugačije nego u susjednim civilokratskim državama, gdje su na odgovarajućim mjestima civilni političari.

Na osnovi tih i nekih drugih pokazatelja možemo zaključiti da je u poslijeratnom razdoblju za Jugoslaviju karakterističan srazmjerno visok stupanj usmjerenosti društvenih napora i vrijednosti u vojnu sferu, što nazivam visokom *vojnizacijom*. Uz tu tvrdnju svakako moramo spomenuti neke, obično nedobronamjerne strane promatrače, koji govore o visokoj *militarizaciji* Jugoslavije, posebno nakon godine 1968. Te tvrdnje valja odbaciti ako se pod militarizacijom shvaća negativna društvena pojava kojom se društvo prisiljava na prenošenje normi vojne organizacije u civilnu sferu te se zloupotrebljava utjecaj vojne organizacije za sistematsko pridobivanje grupnih, institucionalnih, materijalnih ili drugih privilegija. A toga kod nas nije bilo. Što se, pak, tiče pojedinačnih primjera zloupotrebe, uključujući i materijalne, kažnjavanje takvih pojava u našoj vojnoj organizaciji, po svemu sudeći, bilo je uvijek dosljednije i strože nego u civilnoj sferi.

Konstante u našem poratnom vojnom razvoju

Naš poslijeratni vojni razvoj imao je više konstanti usprkos povremenim odstupanjima, kolebanjima, promjenama i oscilacijama što ih je predsjednik Tito u svom značajnom govoru na ljubljanskom sveučilištu godine 1969. nazvao »nepravolinijski razvoj«.

Najveća konstanta bio je Tito sâm. Kao dugogodišnji vrhovni zapovjednik i osobni simbol narodnooslobodilačke i revolucionarne tradicije, činio je trajnu osnovu u razvoju naše vojne organizacije i cjelokupne obrambene sfere. U oružanim snagama Titov osobni utjecaj bio je izrazitiji nego na bilo kojem drugom području. (Tito je i u javnim nastupima povremeno nazivao jugoslavensku narodnu armiju »moja vojska«, primjerice u govoru u Zagrebu 4. srpnja 1971.) Danas približno isto važi za njegovu političku ostavštinu. Nakon njegove smrti jedna od najvažnijih promjena u našem političkom sistemu bio je prijelaz od osobnog na kolektivno rukovođenje oružanim snagama od strane Predsjedništva SFRJ (s vrlo važnim ovlaštenjima prenesenim na saveznog sekretara za narodnu obranu). Mnogi domaći promatrači toga nisu svjesni u dovoljnoj mjeri.

S Titom je bila tijesno povezana i druga konstanta — vodeća politička uloga Komunističke partije, odnosno Saveza komunista Jugoslavije u oružanim snagama. Dominacija jugoslavenske varijante marksističke socijalističke ideologije, s naglaskom na pravo na vlastiti put društveno-političkog razvoja, na »bratstvo i jedinstvo« naroda Jugoslavije, na socijalističko samoupravljanje i nesvrstanu međunarodnu politiku, oblikovala je mnoge posebnosti naše vojne organizacije. Ideologija naše armije razlikuje se od vojnih ideologija naših susjeda po posebnoj kombinaciji nacionalno-državnoga (u međunarodnim okvi-

rima) i nadnacionalnog (na razini naše države). Naša se armija razlikuje od naših zapadnih susjeda, među ostalim, po potpunoj ateizaciji profesionalnoga vojnog aparata i po znatno većim ograničenjima vjerskog života vojnih obveznika (osjetno većim i od onih u narodnooslobodilačkoj borbi i partizanskim odredima Jugoslavije). Od naših »realsocijalističkih« susjeda i Albanije, naša se vojska razlikuje po neusporedivo većem poštivanju kulturnih prava manjih naroda i po institucionaliziranoj težnji ka približno srazmjernoj zastupljenosti naroda Jugoslavije u oficirskoj i generalskoj strukturi. Naša je osobitost i položaj stalne armije, odnosno organizacije koja združuje profesionalne pripadnike i vojne obveznike za vrijeme služenja kadrovske roka u Savezu komunista Jugoslavije. Nije mi poznat nijedan strani sistem u kojem bi takva eksteritorijalna organizacija dobila, kao kod nas, status sličan statusu SK socijalističke republike ili autonomne pokrajine. Odnos između te organizacije i njezina rukovodstva, s jedne strane, i civilnoga partijskog aparata, s druge strane, kod nas je drugačije uređen i manje civilokratski nego u drugim socijalističkim državama. (Naime, u njima je najčešći sistem u kojemu armijska organizacija partije ima status odjeljenja CK pod vodstvom izvorno civilnog političara kojemu je dan visoki generalski čin. Odjele u organima CK koji kontroliraju sektor obrane također obično vode civili, često bivši profesionalci iz sistema državne sigurnosti.)

Naše oružane snage uvijek su bile vjeran oslonac vodeće političke sile — KPJ/SKJ, koja ih je u velikoj mjeri i stvorila. Uz tu tvrdnju bilo bi nepovijesno i neistinito tvrditi da pritom u samim oružanim snagama nije nikada bilo nikakvih teškoća i kolebanja. Najteže takvo iskustvo nesumnjivo je bilo u vrijeme Kominforma. Jugoslavenska armija, pomoću civilnih političara — članova CK, dobro je to podnijela te je tako djelotvorno pokvarila Staljinove račune. Međutim, cijena nije bila zanemarljiva — oko 1300 osuđenih oficira i podoficira, najmanje četiri puta veći broj osumnjičenih, oko 400 starješina što su ostali u drugim istočnim socijalističkim državama ili tamo pobjegli. Međutim, sve zajedno, to je bilo tek jedva dva posto od cjelokupnoga tadašnjeg starješinskog sastava JNA. Doduše, među »kominformovcima« bilo je nekoliko desetaka generala i političkih komesara u rangu generala, uključujući i bivšeg načelnika Generalštaba Arsu Jovanovića. Dvije kasnije unutrašnje političke krize na nacionalističkoj osnovi (u Hrvatskoj i na Kosovu) značile su bitno manju opasnost za unutrašnje jedinstvo JNA, a više su pogodile teritorijalnu obranu u toj republici i pokrajini.

Donekle slično kao u drugim socijalističkim državama (a drugačije nego u ostalim susjednim državama), kod nas se razvio sistem izričito politizirane armije s gotovo potpunim članstvom profesionalnih vojnih lica te u nešto manjoj mjeri i drugih kategorija zaposlenih u oružanim snagama u Komunističkoj partiji (SKJ). Obvezno članstvo vojnih profesionalaca u vladajućoj partiji ima svoje dobre, ali i loše strane, a među posljednjima sadrži opasnost formalizacije i samo vanjske odanosti sistemu i režimu zbog karijere, odnosno karijerizma. Formalni članovi često istupaju iz partije nakon odlaska iz aktivnoga armijskog sastava. Toga je političko vodstvo naše armije svjesno, i o tome govore rasprave na mnogim partijskim savjetovanjima u JNA.

Kao i u drugim socijalističkim državama, i kod nas postoje (pretežno nepisana) pravila koja ograničuju izražavanje politizacije profesionalnih vojnika. To se odnosi na javno izražavanje politički kontroverznih stajališta, na

očito zadiranje u rasprave među vodećim civilnim političarima prije raspleta idejnih i drugih sukoba, zatim u vidljivu podršku manjinskim, nacionalno i regionalno usmjerenim grupama političara, na očigledno potezjenjivanje civilne vlasti i civilnih političara i tome slično. Smisao tih nepisanih pravila je u obrani sistema civilokracije povijesno novoga tipa.

Marksistička idejna tradicija SKJ odredila je niz osobitosti, što se iskazuju u ideologiji naših profesionalnih vojnika. Jedna od najvažnijih jest prihvaćanje Marxom posredovana, apriorno negativna vrednovanje militokracije nasuprot »normalnom« stanju civilokracije. To normativno stajalište u marksizmu suprotno je njegovom znanstvenom sadržaju koji odbacuje apriorno vrednovanje oblika društvenog organiziranja. Po svojem povijesnom porijeklu to je stajalište zapadnoevropsko i građansko-demokratsko (a nekada je bilo i revolucionarno). Otuda kod marksista otklanjanje »bonapartizma« i militarizma. Iz istog izvora, u programima socijalističkih partija prošlog stoljeća i komunističkih partija ovog stoljeća sve do njihova dolaska na vlast potekao je i zahtjev za ukidanjem stalnih armija i njihovom zamjenom milicijsko-teritorijalnom neprofesionalnom vojnom organizacijom, izgrađenom na proizvodnom, a ne na teritorijalnom principu. To je svojevremeno tražila i Komunistička partija Jugoslavije. Na svojem četvrtom kongresu (u listopadu 1928) KPJ se zauzimala ne samo za raspuštanje stalne vojske, policije i žandarmerije, nego i za ukidanje vojnih sudova, skraćenje vojnog roka, povećanje plaća vojnika, služenje vojnog roka u vlastitom kraju, uvođenje vojnog komandiranja na nacionalnim jezicima, stanovanje vojnika izvan kasarni, ukidanje disciplinskih kazni, pravo vojnika na posjećivanje (opozicijskih) političkih zborova itd.

Kasnije je društvena praksa dokazala neosnovanost Marxova odbacivanja vojnog organiziranja u obliku stalne vojske, koja je često racionalni oblik vojnog organiziranja koji može poslužiti ne samo građanskoj klasi i aristokraciji nego i interesima radnih masa. Međutim, tu su predrasudu na ideološkoj razini zadržavali marksisti općenito, pa i naši. Ona se, među ostalim, pokazuje i u tome što Jugoslavensku narodnu armiju službeno nazivaju regularna, odnosno operativna vojska, a sociološki posve ispravan pridjev »stalna« neosnovano, pa čak i ozlojeđeno, odbacuju. A pridjev »operativna« trebao bi u našim današnjim uvjetima jednako važiti (premda organizacijski na dva različita načina) kako za JNA, tako i za teritorijalnu obranu, budući da su obje izrazito upotrebljive za potrebe vojnih operacija. Dotle bi pridjev »regularna« bolje odgovarao teritorijalnoj obrani nego Jugoslavenskoj narodnoj armiji, jer se suprotno stalno postojećim i u kasarne smještenim jedinicama JNA, jedinice teritorijalne obrane aktiviraju u regularnim razmacima. Admiral B. Mamula u svojoj posljednjoj knjizi *Savremeni svijet i naša obrana* (1985) rješava taj problem oko umjetno stvorenoga vrijednosnog naboja tako što za socijalističke stalne armije upotrebljava termin »stalna vojska«.

Važna konstanta u razvoju naših oružanih snaga je njihova pretežna, ali ne i isključiva spremnost za osiguranje vanjske sigurnosti države, njezine nezavisnosti i integriteta. Druga funkcija, koja je povezana s prvom, osiguranje društvenog i političkog ustrojstva nove države, bila je također stalno prisutna. Ta unutrašnja funkcija bila je najizrazitija u vrijeme nastavljanja građanskog rata, uništenja preostalih naoružanih jedinica, grupa kolaboracionista i bandita te s građanskim ratom i revolucionarnim promjenama povezane

represije u godinama 1945—47. Unutrašnjosigurnosna funkcija vojske kasnijih se godina smanjila i bila je pretežno prenešena na sistem unutrašnje javne i državne sigurnosti. Organizacijski se to iskazalo ukidanjem OZNA-e i KNOJ-a, odnosno u reorganizaciji i funkcionalnom razgraničenju vojne organizacije i civilnog sastava sigurnosti. Samo u izuzetnim razdobljima prijetnji unutrašnjoj stabilnosti, postojala je vidljiva ili čak namjerno očita demonstrativna ili moguća stvarna upotreba jedinica JNA za unutrašnje svrhe u tri republike u godinama: 1958, 1968, 1971, 1981.

Značajno za naše oružane snage bilo je to što se njihov daleko najveći dio uvijek nalazio na vlastitom nacionalnom (državnom) teritoriju. Iznimaka od tog pravila bilo je vrlo malo. Ovdje, prije svega, mislim na posebnu združenu jedinicu kopnene vojske, polubataljon sa službenim nazivom »Odred JNA na Sinaju« koji je 1957—67. sudjelovao u mirovnim trupama OUN duž granice između Egipta i Izraela (na egipatskoj strani). Povlačenje »plavih šljemova«, tj. jedinica OUN i našeg odreda zahtijevao je Egipat pred početak lipanjskog rata 1967. Kroz to zanimljivo iskustvo služenja u drugačijim uvjetima prošlo je oko pet tisuća naših vojnika. Drugi oblici kontakata naše, međunarodno vrlo aktivne vojske bili su posjeti naših školskih brodova u stranim vodama, letovi naših transportnih vojnih aviona (na međunarodne izložbe i školskih i bojnih aviona), rad naših vojnih stručnjaka u prijateljskim armijama nesvrstanih država, izobrazba naših oficira na stranim vojnim akademijama, njihovo usavršavanje u stranim vojnim jedinicama itd.

Konstanta naše vojne politike nakon godine 1945. bila je osiguravanje i garantiranje nezavisnosti i nepovredivosti naše države. Načini osiguranja tih dviju bitnih vrednota vremenom su se donekle promijenili. U prvim poslijeratnim godinama (stvarno od druge polovice 1944. do 1948. godine), pokušalo je naše rukovodstvo postići taj cilj tijesnim povezivanjem sa sovjetskim oružanim snagama (i znatno manje s drugim armijama istočnog bloka koji je tada nastojao). Do još bliskijeg, ali jednostranog povezivanja došlo je s vojskom nove Albanije. Veliko oslanjanje na iskustva sovjetske stalne armije novoga tipa, tehnički i profesionalno razvijenije vojske, pokazalo se školovanjem više tisuća naših oficira i podoficira (uključujući i mnoge generale) u Sovjetskom Savezu, zatim u masovnom uvozu sovjetskoga teškog naoružanja, u preuzimanju mnogih sovjetskih vojnih pravilnika, u prisutnosti nekoliko stotina sovjetskih savjetnika u školama i jedinicama jugoslavenske armije do razine pulka, u gotovo svim odjelima ministarstva obrane Jugoslavije itd. Znatno slabije bilo je povezivanje naših oružanih snaga u suprotnom smjeru blokovske podjele Evrope godina 1950—54, što se međunarodnopravno izrazilo sklapanjem, uostalom mrtvorodenog, Balkanskog pakta s Grčkom i Turskom, dvjema članicama NATO pakta. S tom promjenom vezano je i uvođenje u naše naoružanje brojnih teških oružja i vidova opreme zapadnog, prije svega američkog izvoza (aviona, tenkova, topova, kamiona, drugih vozila itd). Nakon te epizode slijedili su oblikovanje i učvršćenje politike nesvrstanih i nepovezivanja s postojećim vojnopoličkim blokovima kao najpouzdanija strategija za osiguranje nacionalne nezavisnosti.

Prilikom ocjenjivanja tih podrazdoblja naše međunarodne (a tako i vojne) politike susrećemo se danas s nekoliko neadekvatnih crta. Jedna je od njih obezvredivanje (i) pozitivnih učinaka obaju smjerova i veza za razvoj naših oružanih snaga. Druga je u negiranju i prešućivanju povijesnih činjenica s

propagandnom parolom »uvijek smo bili nesvrstani«. A treća je u ocjenjivanju tih veza današnjim mjerilima, te nekakav sram od prošlosti zbog navodnog otklona od kasnijeg modela nesvrstaniosti.

Smatram da je najnegativnija baština naših poslijeratnih međunarodnih veza naš sistem »vojne tajne« koji je nastao preuzimanjem autoritarnoga sovjetskog (ruskog) modela. Premda je danas ublažen, još uvijek predstavlja najveću kočnicu podružljavanju obrambene (i sigurnosne) politike kod nas. Zbog toga ne možemo normalno i javno raspravljati o brojnim značajnim pitanjima od općedruštvenog interesa koja su povezana s obranom, pa i kada nema nikakve opasnosti da bismo mogućim stranim neprijateljima otkrili nešto što već ne znaju.

Našoj vanjskopolitičkoj strategiji nacionalne nezavisnosti i nesvrstavanja na vojnotehničkoj razini odgovarali su stalni napori za postizanjem najviše ekonomski moguće samodovoljnosti u proizvodnji oružja, municije i najnužnije vojne opreme. Ti napori bili su posebno izraziti nakon 1949. godine. Posljedica tih velikih i skupih napora naša je sadašnja, prilično razvijena i uspješna obrambena industrija. S obzirom na svoju skromnu veličinu i ekonomsku moć, naša je država u međunarodnim razmjerima postigla izuzetno visok stupanj samodostatnosti, a osobito što se tiče opskrbe oružanih snaga lakim pješadijskim oružjem i gotovo svim vrstama municije. Brojčano, postocima izraženu samodovoljnost SFRJ domaći i strani izvori različito ocjenjuju: od 60% vrijednosti naših potreba do najviše (u izjavama naših visokih vojnih rukovodilaca) 90% nomenklaturnog broja sistema u upotrebi. Ti podaci odražavaju različite metodologije proračuna i različite namjene prilikom korištenja tih metodologija. Tako u svom posljednjem, citiranom ekspozeu admiral Mamula naveo je da »od preko 400 sredstava, sistema naoružanja i vojne opreme koje izrađuje jugoslavenska vojna industrija 90% je rezultat vlastitog razvoja dok se samo 10% izrađuje na osnovi djelomičnih ili potpunih licenci«. Namjera saveznog sekretara je bila naglasiti »prilično veću nezavisnost od stranih tehnologija nego u drugim (tj. civilnim) privrednim granama«.

Posljednjih pet godina osjetno se povećao naš vojni izvoz dobara i usluga, tako da je naša vojna industrija postala izvezno aktivna. Godine 1982. cjelokupni, s vojskom povezani izvoz procjenjivao se na milijardu i 700 milijuna dolara. Znatno najveći dio toga iznosa izgleda da su činili radovi naših civilnih građevinskih poduzeća za potrebe oružanih snaga naftom bogatih nesvrstanih država (prvenstveno Iraka i Libije). Uz nesumnjive uspjehe naše obrambene industrije, primjerice u proizvodnji tenkova (prema sovjetskoj licenci za T-72) i aviona, još smo uvijek, i to sa znatnim iznosima, i uvoznici stranoga teškog oružja, kritičnih dijelova za veće sisteme, motora, elektronike, raketa, topova, dijelova, poluproizvoda, tekućeg goriva, stranih licencija itd. U uvozu teškog oružja najproblematičnija je njegova neravnomjerna blokovska raspodjela, a u proizvodnji zaostajanje u uvođenja malokalibarskog oružja i municije. Uvoz, prije svega, sovjetskoga teškog oružja jest problematičan zbog dva razloga. Prvo, to oružje po svojim tehničkim karakteristikama bolje odgovara drugačijim obrambenim doktrinama. I drugo, ovisnost o tome izvoru u najopasnijim okolnostima bitno smanjuje naše mogućnosti upotrebe oružja iz drugih izvora.

U pogledu, pak, vlastitoga znanstveno-tehnološkog razvoja naša je armija vodila dalekovidniju, dosljedniju i pametniju politiku nego civilna sfera, uk-

ljučujući tzv. »neostatističku«. Ali, uspjesi naše obrambene industrije ograničeni su stupanjem našega općeg znanstveno-tehnološkog razvoja i, dakako, našeg zaostajanja za svjetskim tokovima. Djelomično je to bilo neizbježno, a bit će i ubuduće, posebno kod novih oružja.

No, vojni razvoj nove Jugoslavije, elementi njegova povijesnog kontinuiteta i diskontinuiteta odrazili su se i odražavaju se i u vlastitoj vojnoj doktrini.

Razvoj naše vojne doktrine do 1968. godine

Suvremena vojna doktrina Jugoslavije plod je dugogodišnjeg razvoja jugoslavenskog društva i njegova obrambenog sistema. Korijene sadašnje obrambene doktrine zajedničke države jugoslavenskih naroda i narodnosti možemo naći duboko u njezinoj povijesti. U bitno drugačijim društvenim okolnostima, u drugačijem međunarodnom položaju, slabije razvijeni i povezani, te na neusporedivo nižoj razini vojne tehnike i organizacije, pojedini su jugoslavenski narodi razvijali i koristili elemente slične nekim sadržajima sadašnje jugoslavenske vojne doktrine.

Začetke različitih varijanti »narodnog rata« jugoslavenski su narodi koristili u razdobljima narodnooslobodilačkih ratova i ustanaka protiv vojno jačih osvajača. Praksa »narodnog rata« u novijoj se povijesti koristila, ne uvijek uspješno, u Srbiji 1808. i 1815. u Hercegovini 1852—1862. i 1882, te u Makedoniji 1903. godine. Nekoliko zajedničkih elemenata s današnjom vojnom doktrinom i sistemom Jugoslavije nalazimo u Srbiji i Crnoj Gori u drugoj polovici prošloga stoljeća. U vojnim sistemima tih dviju država veoma važnu ulogu imala je »narodna vojska« milicijsko-teritorijalnog tipa. Idejnim pretečama suvremene vojne doktrine Jugoslavije možemo smatrati i srpske socijaliste Svetozara Markovića i Dimitrija Tucovića.

Neposredni i najbliži povijesni izvor suvremene vojne doktrine Jugoslavije jesu djelatnost Komunističke partije Jugoslavije i praksa narodnooslobodilačkog rata u godinama 1941—45. U borbi protiv, u većem dijelu rata, vojno nadmoćnije okupacijske sile Njemačke, Italije, Mađarske i Bugarske, protiv kvislinških režima i domaćih saveznika stranih osvajača, jugoslavenski narodnooslobodilački pokret razvio je niz elemenata što ih je moguće naći i u suvremenoj jugoslavenskoj vojnoj doktrini. U narodnooslobodilačkom ratu, uz vodeću ulogu Komunističke partije Jugoslavije, oslobođenje vojno razbijene, rascjepkane i »smrvljene« države i udruživanje jugoslavenskih naroda, tijesno su bili povezani s ostvarenjem revolucionarnih socijalističkih ciljeva.

Strategija narodnooslobodilačkog pokreta oslanjala se, posebno u drugoj polovici rata, na prilično masovno sudjelovanje stanovništva. Premda je objektivno bio član antifašističke koalicije, narodnooslobodilački pokret oslanjao se cijelo vrijeme isključivo, a u drugoj polovici rata prvenstveno, na vlastite snage te na vlastite oružane snage.

Strategija narodnooslobodilačke borbe računala je na dugotrajno iscrpljivanje okupatora i njihovih domaćih saveznika. Narodnooslobodilački pokret djelovao je na cjelokupnome državnom teritoriju predratne Jugoslavije, na teritorijima susjednih država gdje žive jugoslavenske narodne manjine, a njegove pojedine ustanove, jedinice narodnooslobodilačke vojske te jedinice koje

su se NOV-u i POJ-u pridružile bile su ustanovljene i djelovale su i na područjima koja su bila pod vojnim nadzorom savezničkih sila: u Sovjetskom Savezu, na Bliskom Istoku, u Sjevernoj Africi i u Italiji.

Za vrijeme rata razvio se vrlo razvijen, formama bogat i elastičan sustav u kojem su bili tijesno povezani: njegovi oružani i nenaoružani dijelovi; politička organizacija narodne fronte s disciplinarnom kadrovskom jezgrom komunista; eksteritorijalne i pokretljive operativne jedinice s teritorijalnim jedinicama narodne zaštite itd. Taj je sustav u pretežno okupiranoj i rascjepkanoj državi, s jedne strane, jamčio visoko jedinstvo organizacije, uz razvijanje i najsvrhovitije korištenje povijesnih, nacionalnih i drugih posebnosti okolnosti u kojima je pokret djelovao, s druge strane.

U sklopu jedinstvenoga narodnooslobodilačkog pokreta i njegove vojske razvile su se višenacionalne i nacionalno miješane vojne jedinice, a pored grupe jedinica izravno vezanih uz Vrhovni štab NOV i POJ, i nacionalne i pokrajinske oružane snage sa svojim glavnim štabovima, komandnim kadrom, vojnim školama, pozadinskim službama itd.

Narodnooslobodilački pokret je elastično upotrebljavao praktički sve poznate oblike oružane borbe i neoružanog otpora, s težištem na oružanoj borbi. Od pretežno partizanskog djelovanja vodova i četa NOV i POJ (koji su preteče sadašnjih oružanih snaga SFRJ), prešlo se na kombinirane i frontalne akcije djelovanja divizija i korpusa, a pred kraj rata ponekad i pretežno na frontalno ratovanje armijskih grupa.

U prvim poslijeratnim godinama u službenoj vojnoj doktrini došlo je do djelomičnog odustajanja od nasljedja narodnooslobodilačkog rata. To se u pretežnoj mjeri, premda ne i isključivo, dogodilo zbog snažnoga sovjetskog utjecaja i uzora profesionalno i tehnički znatno razvijenije i pobjedničke savezničke stalne vojske novoga tipa. Taj pomak pokazao se u nipodaštavanju i odbacivanju »partizanije«, u odbacivanju praktički svih vidova vojne organizacije narodnooslobodilačkog pokreta osim stalne vojske (Jugoslavenske armije), u rasformiranju svih nacionalnih jedinica i glavnih štabova, u vrlo visokoj centralizaciji, hijerarhizaciji i zatvaranju vojne organizacije u samu sebe, u uvođenju materijalnih i drugih privilegija za oficire i generale, u uspostavljanju strogoga državnog monopola na području vojnog organiziranja, u doktrinarnom prelasku na pretežno frontalno-manevarsko ratovanje itd. Na vanjskopolitičkoj razini pomaci u vojnoj doktrini bili su povezani s intenzivnom vojnom suradnjom sa sovjetskim oružanim snagama i sa sklapanjem ugovora o međusobnoj i uzajamnoj pomoći s istočnoevropskim zemljama »narodne demokracije«.

Sukob sa sovjetskim rukovodstvom godine 1948, politička i ekonomska blokada, otvorene prijetnje, oblici posrednog vojnog pritiska i realna mogućnost oružanog napada potakli su kritičko prevrednovanje dotadašnje vojne doktrine te stvaranje suvremene i specifične jugoslavenske vojne doktrine. Politička ishodišta te specifične vojne doktrine bila su izvanblokovska vanjska politika i osobita unutrašnjopolitička strategija socijalističkog razvoja za koju je postao značajnim široko institucionalizirani sustav samoupravljanja na mnogim područjima društvenog života. Djelomično zbog osjetljivosti i rizičnosti bitnih zahvata u vojnu organizaciju i njezinu doktrinu, dozrijevanje i uvođenje nove vojne doktrine trajalo je znatno dulje nego odgovarajuće formiranje ideologije samoupravnog socijalizma i vanjske politike nesvrstanosti.

Dok se prva pojavila u godinama 1949—50, druga u godinama 1956—61, doktrina »općenarodne obrane« postala je javna službena vojna doktrina 1969. godine.

Jugoslavenska vojna doktrina plod je višegodišnjega kolektivnog rada Saveza komunista Jugoslavije kao vodeće političke snage jugoslavenskog društva. U oblikovanju njezina voinostručnog dijela sudjelovalo je više grupa vojnih kadrova koje su se međusobno djelomično preklapale: dio podoficirskih i oficirskih kadrova stare jugoslavenske vojske koji su se pridružili narnornooslobodilačkom pokretu odnosno već formiranoj vojsci nove Jugoslavije (upravo su oni činili većinu predavača u vojnim školama u prvim poslijeratnim godinama, a zauzeli su i mnoga stručna mjesta u ministarstvu obrane itd); zatim, na tom je radila malobrojna, ali vrlo važna skupina komunista veterana španjolskoga građanskog rata; no, najbrojnija — premda prosječno slabo obrazovana — bila je grupa kadrova koji su stasali za vrijeme narodnooslobodilačkog rata; zatim, kadrovi koji su svoju vojnu izobrazbu (a neki i iskustvo) stekli u sovjetskoj armiji i u sovjetskim vojnim školama (većinom u godinama 1944—48); i na kraju, kadrovi koji su se formirali u novoj Jugoslaviji nakon 1945. godine. Tom sastavu vojnih kadrova odgovaraju i glavni slojevi vojne misli iz koje se, na voinostručnoj razini, formirala suvremena vojna doktrina Jugoslavije: sloj narodnooslobodilačkog pokreta (prvenstveno u obliku partizanskog ratovanja i kombiniranog ratovanja); sloj starijih iskustava (prvenstveno sprskih i crnogorskih) te iskustva predratne stalne jugoslavenske vojske; sloj stranih utjecaja i iskustava (sovjetskih i, u manjoj mjeri, predratnih francuskih, ratnih njemačkih i poslijeratnih američkih, vijetnamskih, alžirskih, arapskih, izraelskih i drugih); te sloj domaćih poslijeratnih iskustava. Relativna težina i značenje tih slojeva mijenjali su se u pojedinim razdobljima nakon 1945. godine.

Kao i druga područja vojnog odnosno obrambenog djelovanja, i razvoj vojne doktrine nove Jugoslavije tijesno je povezan s ličnošću maršala Josipa Broza Tita. Kao vrhovni zapovjednik oružanih snaga, vodeći političar i na višoj državnoj razini veza između civilnog društva i njegove vojne organizacije, maršal Tito je neposredno sudjelovao i odlučujuće utjecao na razvoj vojne doktrine, nadzirao i poticao raščišćavanje otvorenih ili spornih doktrinarnih pitanja. Na političko-idejnoj i ideološkoj razini, u različitim su razdobljima i s različitim intenzitetom tome pridonosili i neki drugi vodeći političari, nekadašnji članovi Vrhovnog štaba NOV-a i POJ-a i poslijeratnih najviših političko-vojnih tijela države i partije (sadašnjeg Savjeta za narodnu obranu Predsjedništva SFRJ i njegovih funkcionalnih prethodnika). Među tim vodećim političarima najjači dugotrajni idejni utjecaj na razvoj doktrine imao je Edvard Kardelj.

Prve pokušaje udaljavanja od državne vojne doktrine, nastale u godinama (1944—1947) tijesne političke i vojne povezanosti sa Sovjetskim Savezom, nalazimo već na kraju toga razdoblja. Ti su se pokušaji izrazili u obliku polujavnih ili internih sumnji u svrhovitost kopiranja sovjetskog modela, sumnji u pogledu primjerenosti u jugoslavenskim razmjerima nekih načela sovjetske vojne doktrine te u obliku naglašavanja iskustava narodnooslobodilačkog rata (uključujući i partizansko ratovanje) kao važnog izvora jugoslavenske vojne doktrine. Na vojnopolitičkoj razini u godinama 1947—1948. takva je stajališta polujavno izražavao Svetozar Vukmanović-Tempo, tadašnji na-

čelnik Političke uprave jugoslavenske armije. Politička kriza u odnosima sa Sovjetskim Savezom i nastajućim istočnim blokom objektivno je zaoštrila pitanje da li novonastalim međunarodnim okolnostima odgovara, tada još teoretski pretežno neoblikovana, jugoslavenska vojna doktrina. Zbog niza subjektivnih uzroka, proces revizije dotadašnjih stajališta i stvaranje nove sinteze potekao je vrlo sporo, s povremenim prekidima i odstupanjima. U cjelini, taj je proces trajao približno dvadeset godina, koje neki, na primjer admiral Mate Jerković, dijele na dva podrazdoblja: 1948—1958. i 1958—1968.

U prvom podrazdoblju došlo je do formiranja, nepotpunog razvoja i zatim ukidanja (u godinama 1949—1953) glavnog štaba partizanskih odreda Jugoslavije, neke vrste tajne partijske vojske, koja bi u slučaju napada na državu počela djelovati iza linija fronte na okupiranim područjima. Taj, po svojoj prirodi konspirativni štab vodio je spomenuti Svetozar Vukmanović-Tempo, član Politburoa KP Jugoslavije, politički komesar bio je Mijalko Todorović, dok je načelnik štaba bio general Rudolf Primorac. Jezgre partizanskih jedinica bile su na papiru uspostavljene po tadašnjim okruzima, organizirana su bila tajna skladišta hrane, oružja i opreme, ali pripadnicima nije nikad podijeljeno oružje niti su izvođene vježbe. Pa ipak, i u tom nepotpunom obliku, ta je organizacija nakon Staljinove smrti 1953. godine raspuštena, a spiskovi pripadnika uništeni. Malo iza toga na državnoj je razini uspostavljen Savjet za narodnu obranu kao savjetodavno tijelo Vrhovnog komandanta oružanih snaga.

Na doktrinarnoj razini iz tog razdoblja ostali su pisani spisi general-lajtanta Dušana Kvedera iz godine 1950—53, koji sadrže njegovu teoriju »teritorijalnog rata«. (Taj rad je objavljen u *Vojnom delu* 1953. godine i u američkom časopisu *Foreign Affairs*). Glavna doktrinarna pitanja oko kojih su se vodile tadašnje rasprave bila su odnos između fronte i manevra te obrane i upotrebe kombiniranih oblika ratovanja. Te rasprave u vojnom vrhu u godinama 1954—58. završene su prihvaćanjem načela doktrine elastične, aktivne i manevarske obrane uz upotrebu različitih oblika kombiniranog ratovanja te odlukom o osnivanju, u slučaju rata, i lakih partizanskih jedinica JNA.

Međaš između dva podrazdoblja razvoja naše vojne doktrine bili su tajni dokumenti Generalštaba JNA iz 1958. (tzv. dokumenti »A« i »B«). U dokumentima je po prvi put službeno upotrijebljen izraz »doktrina općenarodnog rata«. Glavni autor toga dokumenta bio je general Bogdan Oreščanin, tadašnji načelnik prve uprave Generalštaba JNA. U izradi aktivno je sudjelovao i general Ivan Rukavina, tadašnji načelnik druge uprave, kao i druge starješine izrasle u NOB-u. Svoje ideje general Oreščanin je u posrednom obliku razvio i javno se za njih zalagao u knjizi *Vojni aspekti borbe za mir, nacionalnu nezavisnost i socijalizam*, objavljenoj u Beogradu 1962. godine. U razdoblju 1948—1962. slične su ideje razvijali i interno branili (u centralnim vojnim ustanovama i najvišim vojnim školama) i neki drugi visoki oficiri. Jedan od rijetkih javnih dokumenata tadašnjih živih doktrinarnih rasprava u vrhu JNA bio je rukopis mladoga umirovljenog general-pukovnika Pavla Jakšića *Suvremeni rat* što ga je civilni izdavač tiskao tek 1969. Vrlo rezervirana stajališta prema idejama generala Oreščanina više godina imali su tadašnji državni sekretar za narodnu obranu, general armije Ivan Gošnjak i grupa generala oko njega.

U razdoblju 1958—62. bile su izvršene neke organizacijske promjene u JNA i civilnim organima: revidirana su vojna pravila, reorganizirane neke jedinice i službe JNA, dio mobilizacijskih poslova prenešen je na općine, izvršene su organizacijske pripreme za moguće osnivanje partizanskih brigada u JNA, radničkih bataljona, savjeta za narodnu obranu itd. U novi ustav države iz 1963. unijete su odredbe o zabrani kapitulacije (čl. 254).

Isto kao i u prvom razdoblju, glavni vanjski poticaj za razvoj specifične jugoslavenske vojne doktrine bilo je pogoršanje političkih odnosa sa Sovjetskim Savezom i cijelim istočnim blokom. Na sličan način, ali na višoj razini, daljni razvoj doktrine ponovno je usporen godine 1963. kada su se ti odnosi ciklično poboljšali. Jedan od visokih oficira ovako je opisao tu promjenu: »Otprilike 1963. godine počelo se raditi posve drugačije... Smirivanjem položaja u svijetu i poboljšanjem naših međunarodnih odnosa, zaključeno je da nam s određene strane ne prijete opasnost, te da ćemo u takvom položaju vjerojatno samo frontalno ratovati«, pisao je pukovnik Spaso Zaklan u knjizi *Društvene osnove općenarodne obrane*, objavljenoj u Beogradu 1970. godine.

Sporna doktrinarna pitanja nisu bila povezana samo uz promijenjenu konjunkturu u međunarodnim odnosima i ponovno oživljavanje vanjskopolitičkog optimizma i iluzija u odnosu na sovjetsku međunarodnu politiku, nego i s dilemama u unutrašnjopolitičkom razvoju, daljnjim razvojem samoupravljanja, kritikom negativnih crta centralizma i birokratizma savezne države, zahtjevima za većom samostalnošću saveznih republika i autonomnih pokrajina, izlaskom iz privrednih teškoća itd. U internim raspravama o vojnoj doktrini te su se unutrašnjopolitičke dileme odražavale u proturječju između trijeznih ocjena obrambenih potreba u slučaju za Jugoslaviju najneugodnijeg ratnog scenarija te stvarnih materijalnih, kadrovskih, vojnotehničkih i drugih mogućnosti savezne države i JNA. Taj je raskorak nužno zahtijevao uklanjanje monopola savezne države i njezine »stalne« vojske te oslanjanje sistema obrane na potencijale cjelokupnoga jugoslavenskog društva. A taj bi korak ujedno odgovarao razvoju njezina političkog i društvenog sistema u civilnoj sferi.

Nasuprot tome, neki važni sudionici vojnodoktrinarnih rasprava u armijskom vrhu izražavali su ozbiljne sumnje u međunarodno-političku utemeljenost bitnih promjena u našem vojnom sistemu, u pogledu cijene i vojne djelotvornosti milicijskih formacija općenito (a osobito na visokoj vojnotehničkoj razini), u pogledu nejedinstvenosti miješanih kadrovske-milicijskih sistema, u pogledu unutrašnje sigurnosti nakon eventualnoga većeg društvenog otvaranja oružanih snaga, u pogledu većeg sudjelovanja masa u obrambenim pripremama i veće dostupnosti oružja tim masama, posebno u uvjetima društveno, politički i kulturno raznolike višenacionalne države. Jedan od vodećih radnika JNA opisao je neke tadašnje kočnice za razvoj vojne doktrine u pravcu njezine sadašnje varijante riječima: »određeni idejni balast«, »idejna inertnost«, »vojnički tehnokratizam« i »profesionalna deformiranost svijesti«. (Riječi su to generala Ivana Dolničara u knjizi *Društvene osnovne općenarodne obrane*.)

Međutim, jedan unutrašnji i dva vanjskopolitička događaja pomogli su da se razvoj vojne doktrine pomakne s mrtve točke. U srpnju 1966. godine ostavka tadašnjeg potpredsjednika Republike Aleksandra Rankovića, koji je u svojoj ličnosti objedinjavao najviše državne, partijske i sigurnosne položaje,

otvorila je put reformi savezne države, osobito na području javne i državne sigurnosti, zatim preobražaju odnosa između federacije, saveznih republika i autonomnih pokrajina, te promjenama u djelovanju centralnoga partijskog aparata. Jedna od posrednih posljedica toga važnog događaja bile su već dulje vremena potrebne promjene na vodećim položajima u saveznom sekretarijatu za narodnu obranu i u organizaciji SKJ i JNA.

Munjeviti lipanjski rat godine 1967. između Izraela i arapskih država, kojega je pasivni promatrač bio i »Odred JNA na Sinaju«, potvrdio je da su i na osjetljivim geopolitičkim točkama, gdje se križaju neposredni interesi velesila, mogući lokalni (konvencionalni) ratovi.

Iz toga je nužno slijedio realističan zaključak da geopolitički položaj Jugoslavije između dva bloka ne daje nikava jamstva za njezinu sigurnost, te da se država mora pripremiti i na mogućnost konvencionalnih napada na njezin teritorij, bilo ograničenih, bilo velikih dimenzija.

Doktrina općenarodne obrane i društvene samozaštite

Okupacija Čehoslovačke u kolovozu 1968. ne samo da je teoretski i praktično potvrdila prethodni zaključak, nego je s obzirom na geografsku i političku blizinu događaja te na jasne implikacije poluslužbene sovjetske teze o »ograničenoj suverenosti« *socijalističkih država* jako zaoštrila pitanje adekvatnosti obrambenih priprema. Zadnji potisak koji je nezaustavljivo doveo do oblikovanja naše sadašnje obrambene doktrine prouzročili su, dakle, tuđi tenkovi na ulicama češkoga Praga. Ti su strojevi pregazili posljednje iluzije koje su se ticale jednoga od blokova (u pogledu drugog bloka naši ih rukovodioci nikada nisu ni imali). Poučno je da je naša vojna doktrina u svojem sadašnjem obliku rođena u trenutku kada su u najvišem rukovodstvu vrlo pesimistički ocijenjene naše tadašnje obrambene sposobnosti. Neuobičajena kritičnost i samokritičnost naših najviših vojnih ličnosti tada je djelovala izuzetno stvaralački i mobilizacijski. Titova reakcija tada, kao i u druga dva odlučna trenutka naše povijesti, bila je munjevit. Već istog mjeseca, prema njegovu ukazu, počelo je dopunjavanje obrambenog sistema tajnom partijskom (miličijsko-teritorijalnom) vojskom, tj. približno kao i godine 1949, ali ovaj puta policentrično, oko CK i PK SK republika i pokrajina. Iz nje se kasne jeseni 1968. razvila sadašnja »teritorijalna obrana«.

Nekoliko mjeseci trajale su žive rasprave i borba mišljenja oko našeg sistema obrane i vojne doktrine. Posebnost tih rasprava bila je u tome što su ih potakli i u njima aktivno sudjelovali visoki civilni političari, državni i partijski radnici.

U vezi s doktrinom, među njima su se svojom aktivnošću isticali tadašnji republički partijski rukovodioci iz Hrvatske i Slovenije. U javnim glasilima ključne pojmove nove doktrine prvi su upotrijebili civilni političari iz Hrvatske, i to već u listopadu. Izgleda da su znatan dio stajališta mladih hrvatskih političara podržali utjecajni članovi saveznoga državnog rukovodstva Edvard Kardelj i Vladimir Bakarić.

Druga posebnost razdoblja 1968—69. bilo je postojanje tada prilično širokoga društvenog pokreta u prilog ideje »općenarodnog otpora«. Ideje oko kojih se tada vodile polemike mogli bismo uvjetno podijeliti u tri grupe:

- (1) »dvodijelne oružane snage sa srednje velikom stalnom saveznom državnom vojskom i tajnom partijskom milicijom«;
- (2) »decentralizirane oružane snage koje bi se sastojale od republičko-pokrajinskih teritorijalnih milicija i manje savezne stalne jezgre, čija je svrha osiguravanje obuke milicija i zajedničke vojno-tehničke osnove na visokoj tehnološkoj razini (avijacija, mornarica, tenkovske i topovske jedinice itd)«;
- (3) »povećana savezna stalna vojska s ojačanom i bolje izvježbanom rezervom uz podršku cjelokupnog civilnog društva«.

Rezultat rasprava u jesen 1968. godine bilo je povezivanje i preplitanje elemenata sve tri grupe koncepata u novoj doktrini nazvanoj »doktrina općenarodne obrane«.

Od »doktrine općenarodnog rata« iz godine 1958. »doktrina općenarodne obrane« razlikovala se u nekoliko bitnih točaka. S naglaskom na riječi »obrana« (a ne rat) željelo se izraziti: prvo, aktivno i načelno suprotstavljanje ratu općenito; drugo, upotreba široke lepeze sredstava otpora koja premašuju kako klasično ratovanje, tako i klasičnu (stalnu) vojsku; treće, ovom formulacijom naglasilo se doktrinarno stajalište o obrambenoj upotrebi oružanih snaga isključivo na državnom teritoriju SFRJ.

Nova doktrina izričito je priznala i uključila u zajedničke napore te konstruktivno usmjerila samosvojnost jugoslavenskih naroda i narodnosti i federalno ustrojstvo jugoslavenske države. Te su osobitosti u vojnoj sferi dobile izraz u osnivanju nacionalnih, tj. republičkih i pokrajinskih zapovjedništava i jedinica teritorijalne obrane godine 1968—69. te u znatno većoj ulozi republika i pokrajina i na drugim područjima djelovanja sistema obrane.

Doktrina »općenarodne obrane« izrazila je još jednu bitnu karakteristiku jugoslavenskoga društva time što je obrambeni sistem izričito uklopila u već institucionalno razgranati sistem radničkog samoupravljanja na radnim mjestima te društvenog samoupravljanja u društveno-političkim zajednicama. S novom doktrinom u našim službenim tekstovima počeli su oživljavati dotad rjeđe spominjani pojam »naoružanog naroda« te Marxova, Engelsova i pred-revolucionarna Lenjinova teoretska baština, u kojoj je razvijena marsistička varijanta te stare i po porijeklu nemarksističke ideje. Predsjednik Tito je naglasio usku povezanost općenarodne obrane i socijalističkog samoupravljanja u svom poznatom govoru prilikom dodjele počasnog doktorata ljubljanskog sveučilišta u prosincu 1969. godine. Učinio je to tada doduše u negativnom, pa prema tome i manje decideranom obliku (»ne može biti ostvarivanja samoupravnih prava bez ostvarivanja prava radnika na području obrane« itd) te na razini političkih prava, a ne stvarnog stanja. Isticanje povezanosti radničkog samoupravljanja u tvornicama i općenarodne obrane izražavalo je specifično socijalističku značajku u shvaćanju »naoružanog naroda« time što je obrambenu funkciju, barem djelomično, spajalo s proizvodnom funkcijom.

Naš sistem općenarodne obrane povezan je sa sistemom radničkog samoupravljanja na najmanje tri različita načina, a i neravnomjerno po oblastima, funkcijama i organizacijskim strukturama. Oružane snage povezane su sa sistemom radničkog samoupravljanja idejno-simbolički, a i posredovano preko državnog i partijskog aparata. Neposrednije i s djelomičnim preplitanjem u sastavu, s tim sistemom povezan je manji dio teritorijalne obrane i veći dio civilne i narodne zaštite.

U doktrinarnim raspravama u drugoj polovici 1968. sudjelovalo je više vodećih partijskih (dakle civilnih) radnika nego u prethodnom razdoblju 1957—58. Krug vojnih sudionika rasprave bio je, dakako, još širi. Neke važne ideje i izraze nove doktrine, primjerice termin »teritorijalna obrana«, vezuju se uz ime tada već rezervnog generala armije Ivana Rukavine, vojnog savjetnika CK SK Hrvatske. Na položaj načelnika generalštaba tada je bio imenovan dinamični general avijacije Viktor Bubanj, koji je nekoliko slijedećih godina, do svoje prerane smrti, odigrao vidnu ulogu u praktičnom oblikovanju, provjeravanju i uvodenju nove vojne doktrine. Njegova su stajališta iznesena u posmrtno tiskanoj zbirci predavanja, objavljenoj pod naslovom *Doktrina pobjede 1972.*

Godine 1968. i 1969. izričito su potvrdile neke bitne elemente strategije narodnooslobodilačkog rata iz razdoblja 1941—45, elemente koji su u praktičnoj vojnoj politici prethodnih razdoblja bili potisnuti u pozadinu. U tom smislu jugoslavenska vojna doktrina »vratila« se svom ishodištu, ali na bitno višoj razini društvenog, političkog, privrednog, kulturnog i drugih vidova razvoja. Josip Broz Tito je u već spomenutom govoru u prosincu 1969. istakao da je »naš današnji koncept općenarodne obrane ništa drugo nego dosljedna i odlučna primjena . . . velikih isustava narodnooslobodilačkog rata u današnjim uvjetima«.

Kronološki prvu upotrebu sadašnjega službenog izraza »općenarodna obrana« u znatno kasnije objavljenim izjavama ili dijelovima izjava vrhovnog komandanta Josipa Broza Tita nalazimo 15. lipnja 1968. u raspravi na sjednici Savjeta za narodnu obranu: »Kad već radimo . . . na našoj općoj narodnoj obrani moramo ustrajati na tome da svakom državljanu međunarodnopravno priznaju prava pripadnika armije«. A izraz »koncept« odnosno »doktrina općenarodne obrane« povremeno se susreće u vojnostručnim spisima tome konceptu naklonjenih vojnih autora od 1966. godine.

U svom sadašnjem obliku osnova naše obrambene doktrine bila je prihvaćena na IX kongresu SKJ u ožujku 1969. U 12. dijelu Rezolucije kongresa bilo je zapisano da je »izgradnja sistema općenarodne obrane jedino moguć i istodobno najdjelotvorniji oblik organiziranja svih snaga društva za uspješno odupiranje vanjskom pritisku, za obranu pred agresijom s bilo koje strane«. U razvijenijem obliku osnove naše vojne doktrine izražene su u saveznom zakonu o narodnoj obrani što ga je savezna skupština prihvatila u veljači 1969, neposredno prije kongresa. U saveznom Ustavu iz 1974. doktrina je dana kao jedan od konstitutivnih elemenata jugoslavenskog društva u cjelini, a ne samo kao izraz prava i obveza državnih organa. Kasniji autoritativni dokumenti koji dograđuju doktrinu jesu smjernice Predsjedništva SFRJ za obranu od agresije te savezni i republički zakoni o narodnoj obrani.

Naši autori, poznavaoци jugoslavenske doktrine obrane, naglašavaju njezinu zaokruženost i cjelovitost te, na drugoj strani, težnju ka stalnom poboljšavanju i dograđivanju.

Kao i svaka druga doktrina, tako i jugoslavenska »doktrina općenarodne obrane«, premda pokušava uskladiti i optimalno uravnotežiti ponekad potpuno suprotne zahtjeve, želje i stajališta, sadrži neke unutrašnje proturječnosti. Jedna od tih objektivnih proturječnosti odražava, primjerice, odnos između ideje »naoružanog naroda« i zahtjeva suvremene vojne tehnologije za pro-

fesionalnim obavljanjem brojnih obrambenih djelatnosti te tradicija stalne armije. Druga grupa proturječnosti odnosi se na odnos između stupnja centralizacije u obrambenom sistemu, željenog s aspekta njegove vojne djelatnosti, te objektivno postojećih nacionalnih, kulturnih, vjerskih i klasnih pluralizama jugoslavenskog društva. Nadalje, to je odnos između nužne funkcionalne hijerarhičnosti i relativne zatvorenosti oružanih snaga te samoupravnog demokratskog odlučivanja u brojnim aktivnostima »civilne« sfera. Najočitije je, dakako, proturjeđe između želja za najvišom mogućom vanjskom sigurnošću države te objektivnih, kadrovskih, tehničkih i drugih mogućnosti još uvijek srednje razvijene manje države, koja je, osim toga, pretežno svojom krivnjom upala u velike privredne teškoće i visoku vanjsku zaduženost.

Razvoj jugoslavenske vojne doktrine proticao je uz stalno suočavanje teoretskih spoznaja s praktičnim iskustvima izgradnje široko utemeljenog sistema obrane. Razumljivo je da je neko vrijeme nakon 1969. glavna pozornost bila usmjerena na prilagođavanje strukture i organizacije oružanih snaga temeljnim zahtjevima nove obrambene doktrine te dograđivanju onih njezinih elemenata koji su ostavljali mogućnost nejasnoća i nedorečenosti u pogledu ratne upotrebe pojedinih dijelova oružanih snaga. To je dograđivanje doktrine bilo moguće samo uz periodično provjeravanje zamišljenih varijanti eventualne agresije protiv Jugoslavije u stvarnosti te uz praktično provjeravanje osposobljenosti dijelova oružanih snaga i civilnog društva za izvršavanje zadataka što ih je doktrina nalagala. Sučeljavanje doktrine i stvarnosti, obiju u ograničenim razmjerima, ostvaruje se u Jugoslaviji na optimalan način (u mirnodopskom vremenu) sistemom periodičnih vojnih vježbi različitih opsega.

U svojem razvoju morala je vojna doktrina nuditi promišljene odgovore na klasična vojnodoktrinarna pitanja u svjetlu stalnoga i brzoga vojnotehničkog razvoja te promjena na međunarodnoj areni. U to se ubrajaju usklađivanje mogućnosti, želja i potreba te optimalno korištenje čimbenika: čovjek, tehnika, prostor i vrijeme, a i maksimalno ometanje mogućeg agresora da iskoristi svoje prednosti. Doktrina je morala davati brze odgovore na goruća pitanja koja su se rađala prilikom razvoja i širenja jugoslavenskog sistema obrane. U dijelu vojne doktrine koji se naziva strategija oružane borbe bilo je važno raščistiti pitanja sadejstva dvaju osnovnih dijelova oružanih snaga. Doktrina je morala obuhvatiti objektivne promjene u jugoslavenskom društvu nakon 1945, koje otežavaju ili čak onemogućuju vođenje partizanskog i kombiniranog ratovanja po uzoru na drugi svjetski rat. Bitno viši stupanj urbanizacije i prohodnosti zemljišta za motorna vozila, industrijalizacija, deagrarijacija, depopulacija nekada naseljenih seoskih predjela, veća ekonomska povezanost i međusobna ovisnost dijelova države, niži stupanj samodostatnosti države u cjelini kao i njenih pokrajina u živežnim namirnicama, energiji i drugom, diktirali su razvijanje subjektivno i objektivno težih metoda za moguće partizansko i kombinirano ratovanje u pretežno urbaniziranoj sredini. Admiral B. Mamula u svojoj spomenutoj knjizi navodi da je Jugoslavija iz drugog svjetskog rata izašla sa samo tri grada s više od 100 tisuća stanovnika, a danas ih ima više od četrdeset. Dok je pred rat u gradovima živjelo manje od 25% stanovništva, danas u njima živi više od 50%. »Gradovi su izvori svekolike moći« (str. 167). Jedan od novih problema jest višegodišnje ili čak stalno boravljenje, pretežno u zapadnim državama, nekoliko stotina tisuća jugoslavenskih građana-vojnih obveznika, uključujući i znatan broj starješina.

Najneugodniji vojni scenariji agresije s radikalnim ciljevima i mogućnost zauzimanja odnosno dugotrajnije okupacije znatnog dijela državnog teritorija, postavljaju osobito bolna pitanja kako najsvrhovitije upravljati društvenom infrastrukturom (uključujući ekonomsku), njezinim najskupljim dijelovima i takozvanim velikim sistemima koje čine sektori energetike, komunikacija i drugo. Vojnu je doktrinu trebalo dograđivati i zbog suprotstavljanja oblicima takozvanog »specijalnog rata«, koji po svojim učincima može biti opasniji od konvencionalnih oblika vojnog napada. Dodatnim osposobljavanjem u oružanim snagama (osobito vojne policije), razvojem posebnih i specijaliziranih poluvojnih jedinica u sistemu javne i državne sigurnosti, uvođenjem dodatne strukture (»narodne zaštite«) te drugim mjerama u »civilnom« društvu u Jugoslaviji je u godinama 1968—72. zatvorena primijećena pukotina između vojnog i sigurnosnog sistema. Logično nastavljanje tih napora bilo je međusobno povezivanje i integracija doktrine općenarodne obrane s doktrinom društvene samozaštite u jedinstvenu obrambenu odnosno vojnu doktrinu Jugoslavije.

Budući da je okrenuta stvarnosti i prilagođena našim tradicijama, društvenom ustrojstvu i odnosima, naša doktrina istinski omogućuje, kao nijedna druga, uspješan odgovor te daje šanse za uspjeh u slučaju rata. Međutim, varaju se oni koji misle, pa čak i tvrde, da je doktrina sama po sebi siguran garant naše nezavisnosti. Poput svake druge doktrine, i naša je samo sredstvo, uspješno ili ne, ovisno o tome kako ćemo je znati primijeniti. Nijedna doktrina, uključujući tu i brojne postojeće doktrine »naoružanog naroda«, ne daje jamstvo za pobjedu, pa tako ni naša. Stoga, da bismo bili bliži uspjehu, doktrinu treba dopunjavati, mijenjati njezine operativne odredbe te stalno pametno i energično raditi na jačanju naših obrambenih potencijala.

A da bi naši napori bili uspješni, moramo realno i kritički ocjenjivati i prijedeni put i sadašnje stanje.

U poslijeratnom razdoblju nesumnjivo je jačala unutrašnja osnova našeg sistema obrane. To osobito vrijedi za snažan razvoj naše industrije, tehnologije, znanosti, školstva i kulture. Izgrađena je značajna vojna industrija, školovani su dobri domaći vojni kadrovi. Niz jakih proturječnosti koje su obogaćile staru Jugoslaviju jest uklonjen, bitno ograničen ili potisnut u pozadinu. Ne samo deklarativno, nego i stvarno u mnogostrukom smo pogledu jedinstveniji i međusobno bliži nego naši očevi. Uz sve pozitivno, često zaboravljamo da, što se tiče obrane, nisu sve unutrašnje promjene od godine 1945. bile pozitivne. Za stanovništvo što živi u zemlji danas imamo relativno manje hrane, manje krava, konja i ovaca, manje obrađenih površina, manje seljaka i seljačkih domaćinstava (osobito u brdovitim područjima), manje mlinova, pekarni, pilana, sirarni, manje radionica i manjih elektrana, kovača, krojača, postolara itd. nego što ih je imala stara Jugoslavija. U najgorem slučaju, imali bismo više gladnih usta u nezagrijanim betonskim blokovima u prekomjerno povećanim gradovima. Danas imamo više skupih naprava koje ne smijemo uništiti ako ne želimo pogoditi prvenstveno naše, prije svega, gradsko stanovništvo. Imamo više cesta i aerodroma, što bi ih mogao protiv nas iskoristiti agresor, i ovisniji smo o vanjskome svijetu što se tiče hrane i energije. Imamo manje autonomnih, decentraliziranih i od mogućeg agresora teško kontroliranih izvora hrane, energije i krovova nad glavom za naše borce. Strategija takozvanoga agroindustrijskog kompleksa s aspekta obrane jest po-

grešna strategija, a za drugačiju strategiju, primjereniju zahtjevima najljućeg ratnog iskušenja, nemaju naši političari i činovnici sluha. Bilo bi mi drago da griješim, ali se bojim da bi danas u mnogo čemu prošli gore nego što se to dogodilo našim roditeljima godine 1941. A i njima je, kako znamo, bilo vrlo teško i na početku rata nije bilo vidljivih izgleda za pobjedu.

I na političkoj razini nije sve tako dobro kao što često pričaju naši rukovodioci, kako bi moglo biti i kako bismo željeli da bude. Događaji na Kosovu dobra su opomena da ne smijemo politički zaspasti uz ponavljanje istrošenih propagandnih kalupa. Nije malo nekadašnjih boraca što ih je naša stvarnost razočarala, unatoč nesumnjivim dostignućima. Previše je bilo grešaka i štete zbog neznanja, nesposobnosti vodećih, zbog neodgovornosti, zatiranja kritike, a i korupcije. Veliki danak plaćali smo i plaćamo birokratizmu, sektaštvu i dogmatizmu na balkanski način. Što se tiče naše obrambene sposobnosti, veliku je štetu prouzročila službena politika prema seljaštvu, naime strah pred bogatim i presnažnim seljakom, kao i pokušaji da se, na ovaj ili onaj način, prisili seljake na činovnički socijalizam. Međutim, bez svjesne podrške seljaka nije moguće računati na uspješno ponavljanje partizanskog rata, bez obzira na znatan broj tenkova što ih danas imamo.

Mnogo toga bilo je gotovo neizbježno na putu ubrzane industrijske izgradnje, urbanizacije i socijalnih promjena. Šteta što naše vođe nisu uvijek bili dovoljno dalekovidni i mudri prilikom rušenja staroga te što nisu dovoljno naučili na stranim, bilo uspješnim, bilo lošim iskustvima.

Svijest o velikim dostignućima, ali i skupim greškama naše poslijeratne povijesti mora nas voditi ka zahtjevu da njegujemo, čuvamo i razvijamo našu zajednicu naroda i njezinu obranu.

Prevela sa slovenskoga:

Branka Balkovac-Kereškenji

Anton Bebler

THE EVOLUTION OF THE YUGOSLAV MILITARY DOCTRINE

Summary

Yugoslavia's development after World War II is characterized by a relatively high investment of social effort and resources into the military field, a tendency for which the author has coined the expression 'high degree of armisation'. This 'high degree of armisation' is not identical with 'militarisation', if the latter is understood as the compulsory imposition of norms proper to military organisation on the civilian sphere and as the misuse of the influence wielded by the military organisation for the systematic acquisition of group, institutional, material and other privileges. The nature of this 'armisation' can be understood only by the identification of the main trends of the country's postwar military development and of the evolution of the Yugoslav military, or defense, doctrine. In analyzing the points of departure, assumptions and scope of the military or defense doctrine up to 1968 and after, the author draws attention also to some contradictions immanent in it.